22. Yakubenko, V. (2004). Bazysni instytuty u transformatsiinii ekonomitsi. [Basic institutions in a transformational economy] Monohrafiia. KNEU.

Vladyslav Pustovar,
doctoral student at the Educational and Research Institute of Law and Political Science,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Practice Of Forming Institutional Conditions For The Protection Of Economic Processes In Ukraine

The article examines the institutional conditions for the protection of economic processes with a focus on determining the role of the State in forming an effective institutional environment aimed at ensuring economic security. A comprehensive analysis of the theoretical foundations of institutional support of the economy is carried out, the essence and structure of institutional conditions are revealed, and their importance for sustainable socio-economic development of the state is characterized. Particular attention is paid to institutional mechanisms for counteracting internal and external economic threats, in particular in the context of globalization processes and growing financial and economic risks. The study analyzes the existing institutions of economic security of Ukraine, their structure, functions and efficiency. It is established that the key problems in the functioning of national institutions are insufficient coordination between government agencies, limited institutional capacity, low law enforcement efficiency and corruption risks. The role of state institutions in shaping the legal framework, maintaining macroeconomic stability and ensuring transparency of economic processes is emphasized. It is determined that the institutional capacity of the state is a critical factor in preventing economic threats and creating a sustainable investment climate.

The study also includes an analysis of the relationship between the institutional capacity of the state and its ability to counteract economic threats. It is found that effective institutions help minimize the impact of crises, ensure the stability of the financial and economic system, and increase the competitiveness of the national economy. Instead, the weakness of the institutional structure leads to legal uncertainty, increased vulnerability to external shocks and deterioration of economic stability. It is noted that ensuring the effective functioning of economic security institutions requires not only regulatory and legal reforms, but also strengthening the institutional culture and improving management mechanisms. The results of the study allow formulating reasonable conclusions on ways to improve the institutional capacity of the State and the efficiency of economic security institutions in Ukraine. The proposed theoretical and practical analysis can serve as a basis for further research and development of recommendations for government agencies to improve institutional mechanisms for ensuring economic stability and protecting the national economy from internal and external threats.

Keywords: *economic policy, institutional condition, economic security, institutional capacity, state regulation, economic stability.*

https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.03
УДК 32:351.86

Тетяна Ткаченко,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії, соціології та політології,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-9593-9987; e-mail: t.v.tkachenko@knute.edu.ua

МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Стаття присвячена аналізу моделей функціонування політичної опозиції в умовах воєнного стану на основі зарубіжного та українського досвіду. Актуальність теми зумовлена необхідністю збереження демократичних інститутів у кризовий період, зокрема під час збройного конфлікту, коли питання національної безпеки часто домінують над демократичними процедурами. У таких умовах виникає колізія між потребою в єдності та забезпеченням політичного плюралізму. Метою дослідження є виявлення основних моделей взаємодії опозиції та влади у період воєнного стану, визначення їх характеристик і потенціалу для підтримання демократичного контролю в умовах і після завершення війни. Методологічну основу статті становить порівняльний аналіз історичних і сучасних прикладів функціонування опозиції у таких країнах, як Велика Британія, Ізраїль, Фінляндія, Російська Федерація, Туреччина, Єгипет, а також оцінка трансформацій української політичної системи після початку російського повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 році. У статті виділено три основні моделі функціонування опозиції в умовах війни: уряди національної єдності з залученням опозиційних сил до виконавчої влади; авторитарна модель із обмеженням чи

придушенням опозиції; модель збереження демократичного контролю із підтриманням парламентських механізмів та інституційної участі опозиції.

Особлива увага приділена українському кейсу, що демонструє гібридну модель з елементами політичної консолідації та обмеженого збереження парламентського контролю. Проаналізовано роль парламентських фракцій, заборону проросійських партій, обмеження медійного середовища, а також дії щодо підтримки інституційної присутності опозиції у воєнних умовах. Встановлено, що, незважаючи на безпекові виклики, в Україні зберігаються основи політичного плюралізму, що може слугувати підґрунтям для сталого післявоєнного відновлення. У висновках наголошується, що збереження інституту політичної опозиції є важливою умовою підтримки легітимності влади, забезпечення прозорості ухвалення рішень та недопущення узурпації повноважень. Визначено основні напрямки формування ефективної моделі співіснування національної безпеки і демократичних процедур у перспективі післявоєнного відновлення.

Ключові слова: *опозиція в умовах війни, політична опозиція в Україні, воєнний стан, національна безпека, уряд національної єдності, демократичний режим, парламентська демократія.*

Вступ. Політична опозиція є ключовим інститутом демократичної системи, що забезпечує механізм стримувань і противаг, критику урядової політики та формування альтернативних рішень. В умовах мирного часу її функціонування сприймається як необхідна складова демократичного політичного процесу. Проте у періоди воєнного стану, коли першочергового значення набувають питання національної безпеки, мобілізації ресурсів і внутрішньої стабільності, роль опозиції трансформується. Часто уряди обмежують її вплив, апелюючи до потреби єдності. Це створює теоретичну і практичну колізію між забезпеченням ефективного управління в кризовий період і збереженням демократичних процедур.

Дослідження моделей функціонування опозиції в умовах воєнного стану є актуальним не лише для теорії політичних наук, а й для практики державного управління. В Україні після початку повномасштабної війни у 2022 році це питання набуло особливої ваги. Аналіз того, як опозиція може або повинна діяти у воєнних умовах, є необхідним для формування стратегії демократичного відновлення та запобігання авторитарним тенденціям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фокусі зарубіжної науки особливу увагу для дослідження діяльності політичної опозиції в умовах війни привертають праці Г. Лінца, А. Степана, А. Лейпхарта, Д. Зиблатта, С. Левицького, де наголошується на важливості опозиції для стабільності демократії навіть у періоди безпекових викликів і війни. Зокрема у теорії «нестабільних демократій» підкреслено роль *loyal opposition* – лояльної опозиції, яка визнає легітимність режиму, але зберігає право на критику, як ключовий індикатор демократичної стійкості [Linz, Stepan, 1996]. А. Лейпхарт у межах концепції консенсусної демократії вказує на необхідність інституціоналізації опозиційних механізмів навіть в умовах надзвичайного стану [Lijphart, 1999]. Деякі вчені аналізують процеси *authoritarian resilience* – стійкості авторитарних режимів до демократичних зрушень, наголошуючи, що придушення опозиції під приводом національної безпеки часто слугує каталізатором переходу до напівавторитарних форм правління [Levitsky, Ziblatt, 2018]. Таким чином, сучасна зарубіжна література не лише описує роль опозиції в умовах кризи, але й надає теоретичні моделі, що дозволяють інтерпретувати її функціонування у контексті демократичного занепаду або збереження.

Попри наявність вітчизняних напрацювань щодо діяльності опозиції в умовах політичної нестабільності (Ф. Рудич, Н. Піскарьова, М. Стефурак, А. Колодій, О. Совгиря, В. Якушик, Л. Червона, П. Шляхтун), її роль у період воєнного стану вивчена фрагментарно. Наявні дослідження переважно стосуються окремих аспектів функціонування опозиції у контексті аналізу демократичних інститутів, партійної системи та політичного режиму України в умовах війни, що відкриває можливості для глибшого вивчення її ролі у період воєнного стану. Зокрема, в контексті досліджень функціонування представницької демократії в умовах воєнного стану, здійснено аналіз того, як зберігаються і адаптуються демократичні інститути та процеси у кризовий період [Шумак, Батан, та ін., 2024;

Максіменцева, 2025]. Важливими для написання статті є дослідження особливостей трансформації політичного режиму в Україні в умовах повномасштабної російської агресії, що дозволяє відслідковувати основні тенденції взаємодії влади із суспільством загалом та окремими учасниками політичного життя [Зеленько, 2023; Бабкіна, 2024]. Цінним є аналіз досліджень, присвячених функціонуванню політичних партій в умовах воєнного стану [Теремко, 2023], що дозволяє визначити сучасні виклики у діяльності опозиційних партій. Разом з тим, відсутні праці, що присвячені безпосередньо аналізу функціонування політичної опозиції в Україні в умовах воєнного стану в зіставленні зі зарубіжним досвідом, а також спроби систематизації типових моделей її діяльності в умовах війни.

Метою статті є комплексний аналіз моделей функціонування політичної опозиції в умовах воєнного стану на основі зарубіжного та українського досвіду, з метою виявлення особливостей її трансформації, обмежень і потенціалів для збереження демократичного контролю в період збройного конфлікту. Відповідно до мети визначені й **завдання:** виокремити основні моделі функціонування політичної опозиції у період воєнного стану на основі зарубіжного досвіду; здійснити порівняльний аналіз демократичних та авторитарних підходів до ролі опозиції у кризових умовах; оцінити особливості українського контексту в рамках виявлених моделей; визначити основні напрями щодо збереження демократичного контролю в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У статті застосовано порівняльно-аналітичний метод для зіставлення українського та зарубіжного досвіду функціонування опозиції у воєнний час, а також інституційний підхід для аналізу трансформації опозиційних ролей у межах політичної системи. Використано також емпіричну основу – результати досліджень провідних вітчизняних аналітичних установ і міжнародних, закордонних незалежних неурядових організацій, зокрема – звіти міжнародних правозахисних організацій Freedom House, Human Rights Watch, Amnesty International щодо переслідувань за опозиційну діяльність під час збройних конфліктів в таких країнах як Російська Федерація, Туреччина, Єгипет; аналіз матеріалів Комітету виборців України щодо діяльності парламенту в умовах війни; звіт Democracy Reporting International, спільно з Центром політико-правових реформ та Коаліцією Реанімаційний Пакет Реформ щодо діяльності демократичних інститутів в Україні під час війни.

Результати та дискусії. Аналізуючи світовий досвід діяльності політичної опозиції в умовах ведення війни, можна виокремити кілька основних моделей функціонування опозиції у період воєнного стану.

Перша модель – це створення уряду національної єдності. У кризові періоди деякі країни демонстрували високий рівень політичної консолідації, коли опозиційні сили тимчасово припиняли конфронтацію з урядом і об'єднували зусилля для забезпечення національної безпеки. В історичному аспекті можна навести приклад Великої Британії під час Другої світової війни, коли у травні 1940 року прем'єр-міністр Уїнстон Черчилль сформував коаліційний уряд за участю найбільших партій того часу – консерваторів, лейбористів і лібералів – для забезпечення ефективного оперативного реагування на німецьку агресію. У цьому уряді були чітко визначені взаємні обов'язки та сфери відповідальності, що сприяло швидкому ухваленню рішень, стабільності роботи виконавчої влади та мобілізації людських і матеріальних ресурсів [Nicholas, 2025].

Іншим досвідом функціонування опозиції в умовах війни є Ізраїль. Під час Шестиденної війни 5–10 червня 1967 року, під глибоким відчуттям безпекової загрози, прем'єр-міністр Леві Ешколь включив до уряду опозиційні блоки [*Washington Institute,* 2001]. Цей крок спрямовувався на формування уряду високої легітимності та широкого суспільного консенсусу, а також на мобілізацію політичної підтримки для військово-стратегічних рішень під час найгострішого протистояння.

Після масованих атак ХАМАСу 7 жовтня 2023 р. в Ізраїлі відбулося тимчасове об'єднання політичних сил навколо урядової коаліції: колишній міністр оборони Бенні Ганц і керівник «Національної єдності» долучився до уряду війни в складі «war cabinet» з чітким наміром зупинки будь-яких реформ, окрім воєнних. Таке рішення також мало на меті знизити політичну напругу та забезпечити легітимність стратегічним рішенням – як у суспільстві, так і на міжнародному рівні. Внутрішня єдність наростала в перші дні війни, що виявилося ключовим фактором підтримки влади в контексті широкомасштабної гуманітарної та військової кризи [*В Ізраїлі сформували уряд,* 2023].

Отже, перша модель демонструє політичну мобілізацію через включення опозиції до владної вертикалі у надзвичайних обставинах. Її характерні ознаки – широкомасштабна легітимізація, політична консолідація, припинення політичного протистояння заради безпеки.

Друга модель – авторитарна, за якої діяльність опозиції обмежується. У деяких країнах воєнний стан використовується не лише як засіб забезпечення національної безпеки, але і як інструмент централізації влади, згортання демократичних процесів, придушення політичної конкуренції та посилення контролю над громадянським суспільством і медіа. У таких умовах опозиція часто оголошується деструктивною силою, діяльність якої інтерпретується як загроза державному суверенітету чи єдності нації.

Хрестоматійним прикладом реалізації цієї моделі є Російська Федерація. Під час першої (1994-1996) та другої (1999-2009) чеченських воєн політичний режим використовував військові дії як привід для обмеження свобод, запровадження цензури та переслідування опозиційних діячів і журналістів [Askerov, 2015]. В умовах війни Кремль активно експлуатував риторику «зовнішнього ворога» для мобілізації громадської думки та делегітимації опонентів. Подальша ескалація репресивної політики набула системного характеру після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році. За даними міжнародної правозахисної організації Human Rights Watch, у 2022–2023 роках в Росії було зафіксовано понад 20 тисяч адміністративних затримань за антивоєнні висловлювання та участь у мирних протестах, а також зростання кількості кримінальних справ за «дискредитацію Збройних сил РФ» [*Human Rights Watch*, 2023]. Крім того, було заблоковано або заборонено понад 100 незалежних медіа [*Reporters Without Borders,* 2023]. У 2022 році російський уряд визнав понад 500 осіб і організацій «іноземними агентами» або «небажаними структурами», що фактично означає криміналізацію будь-якої незалежної опозиційної або правозахисної діяльності [*Amnesty International*, 2023].

Аналогічні тенденції спостерігалися в Туреччині після спроби державного перевороту в липні 2016 року. Президент Реджеп Таїп Ердоган запровадив надзвичайний стан, який діяв майже два роки, і скористався ним для проведення масштабних чисток у державному апараті, судовій системі, армії, освітніх установах та медіа. За даними міжнародної правозахисної неурядової організації Freedom House, за період з 2016 до 2018 року було звільнено або відсторонено від посад понад 150 тисяч державних службовців, понад 50 тисяч осіб було арештовано, а більше ніж 180 ЗМІ – закрито [*Freedom House,* 2019]. У 2018 році Туреччина офіційно припинила режим надзвичайного стану, однак репресивні практики проти опозиції продовжилися у вигляді нових законодавчих обмежень та посилення контролю над судовою владою [*European Court of Human Rights,* 2020].

Ще одним прикладом авторитарної моделі є Єгипет після 2013 року, коли військовий переворот на чолі з генералом Абдель Фаттахом ас-Сісі привів до усунення демократично обраного президента Мухаммеда Мурсі. Після цього в країні запроваджено масштабні обмеження громадянських свобод і репресії проти опозиційних сил. За оцінками міжнародного правозахисного руху Amnesty International, лише у 2014-2019 роках в Єгипті було затримано понад 60 тисяч політичних в'язнів [*Amnesty International,* 2021]. Воєнний

дискурс та риторика боротьби з тероризмом активно використовувалися як легітимація репресивної політики режиму.

Таким чином, авторитарна модель функціонування опозиції в умовах воєнного стану передбачає суттєве звуження простору політичної конкуренції, згортання громадянських прав і свобод, централізацію влади та посилення ролі силових структур. Подібна модель часто супроводжується зниженням міжнародної довіри, порушеннями прав людини та деградацією політичних інститутів. У довгостроковій перспективі це створює ризики політичної нестабільності, соціальної напруги та ускладнює процеси демократичної трансформації після завершення воєнного конфлікту.

Третя модель – збереження демократичного контролю в умовах війни. Ця модель передбачає підтримання балансу між вимогами безпеки та дотриманням демократичних процедур, що є особливо важливим для забезпечення легітимності влади, запобігання узурпації повноважень і збереження довіри громадян до інститутів держави. У країнах, де ця модель була реалізована, опозиція, попри воєнний стан, не лише не усувалася від політичного процесу, а й продовжувала виконувати функції контролю та критики, зберігаючи інституційну спроможність до впливу на прийняття рішень.

Класичним прикладом цієї моделі є Фінляндія під час Зимової війни 1939-1940 рр., коли, незважаючи на надзвичайну ситуацію, парламент не був розпущений, а опозиційні партії продовжували брати участь у політичному процесі. Зокрема, парламентські дебати тривали, контрольні механізми залишалися дієвими, а важливі рішення ухвалювалися не лише урядом, а й за участю представників опозиції [Singleton, 1998].

Загалом, модель збереження демократичного контролю в умовах війни є складною у реалізації, оскільки потребує високого рівня політичної культури, довіри між політичними акторами та розвинених інституцій. Проте, як свідчить історичний і сучасний досвід, саме дотримання демократичних процедур під час кризи є запорукою післявоєнної стабільності, швидкого відновлення та зміцнення легітимності державної влади [Diamond, 1999].

Узагальнення світового досвіду дозволяє науковій спільноті дійти висновку, що навіть у контексті запровадження воєнного стану збереження демократичних цінностей та процедур відіграє вирішальну роль у підтриманні легітимності влади та забезпеченні політичної стабільності [Шумак, Батан, та ін., 2024]. Зокрема, ефективне функціонування інституту опозиції є важливим чинником формування суспільної довіри, стримування процесів узурпації влади та зміцнення демократичних інституцій, що в довгостроковій перспективі сприяє успішному відновленню держави після завершення збройного конфлікту. Навпаки, маргіналізація або усунення опозиції з політичного процесу під час дії надзвичайного стану часто супроводжується зростанням авторитарних практик, згортанням демократичних свобод і сповільненням політичного розвитку. У таких умовах пригнічення альтернативних позицій створює передумови для концентрації влади в руках правлячого режиму, що суттєво обмежує можливості для проведення реформ та демократичної трансформації державного управління.

В Україні після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році також відбулися суттєві трансформації у функціонуванні політичної опозиції, зумовлені необхідністю адаптації політичної системи до умов воєнного часу. У цій ситуації опозиційна діяльність почала формуватися в нових інституційно-правових і безпекових умовах, що вплинуло як на її можливості здійснювати контроль за владою, так і на рівень політичного плюралізму в державі.

По-перше, попри відсутність формального створення уряду національної єдності, була досягнута політична консолідація основних парламентських сил навколо питань забезпечення обороноздатності держави. Зокрема, фракції «Європейська солідарність», «Батьківщина» та «Голос» у Верховній Раді України публічно підтримали низку ключових урядових ініціатив, зокрема законопроєкти про мобілізацію, військові бюджети та посилення

кримінальної відповідальності за колабораціонізм. За статистикою Комітету виборців України, у 2022 році 87% рішень парламенту ухвалювались конституційною більшістю, що свідчить про високий рівень міжфракційної співпраці в умовах війни [*Комітет виборців України,* 2023].

По-друге, у межах заходів із захисту національної безпеки було заборонено діяльність низки політичних партій, що, за оцінкою державних інституцій, мали проросійську орієнтацію або здійснювали підривну діяльність. Зокрема, рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 20 березня 2022 року, яке пізніше підтвердив Восьмий апеляційний адміністративний суд та Верховний Суд, було заборонено діяльність 13 політичних партій, серед яких «Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія», «Наші», «Держава» та інші [*Рада національної безпеки і оборони України,* 2022]. Як зазначено у висновках Міжнародної фундації виборчих систем IFES: «Намір народних депутатів захистити Україну в умовах воєнного стану зрозумілий і може розглядатися як відповідна добросовісна реакція на ситуацію, що склалася» [*International Foundation for Electoral Systems*, 2022].

По-третє, попри обмеження, пов'язані з воєнним станом, у країні зберігається базовий рівень парламентського контролю за діяльністю виконавчої влади. Опозиційні фракції продовжують здійснювати функції інституційного нагляду та критики урядової політики [*Огляд демократичних інститутів*, 2024]. Парламентські політичні сили демонструють готовність до конструктивного діалогу та пошуку консенсусних рішень. Зокрема, відновлено зустрічі керівництва Верховної Ради України з представниками всіх депутатських фракцій і груп у форматі Діалогу Жана Моне. Одним із результатів цих зустрічей стало досягнення міжфракційної згоди щодо проведення парламентських і президентських виборів після завершення війни та припинення правового режиму воєнного стану. Крім того, представника парламентської меншості Ярослава Юрчишина було призначено Головою Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова.

Водночас, необхідно визнати, що діяльність опозиції в умовах воєнного стану суттєво обмежена як у правовому, так і в безпековому вимірах. Обмеження на проведення масових зібрань, посилення контролю над інформаційним простором, введення режиму спеціального управління деякими сферами державної політики – усе це створює виклики для реалізації повноцінної політичної конкуренції. Як зазначає міжнародна правозахисна організація Freedom House у своєму щорічному звіті, Україна залишається країною з «частково вільним» політичним середовищем, з активною міжпартійною конкуренцією. У парламенті представлені опозиційні групи, політичній діяльності яких загалом не перешкоджають ані адміністративно, ані шляхом судових переслідувань. Попри те, що у 2023 році Freedom House зафіксувала зниження індексу політичних прав в Україні через тимчасове звуження простору для опозиційної активності в умовах воєнного стану, вже у 2024 році організація відзначила покращення загального рейтингу свободи (з 49 до 51 бала), що свідчить про адаптивність української демократії та її здатність до відновлення навіть в умовах збройного конфлікту [*Freedom House,* 2025].

Крім того, фіксується зниження активності незалежних медіа у сфері політичної аналітики. У звіті Freedom House за 2025 рік зазначається, що «відповідно до указу президента 2022 року основні українські телеканали транслюють лише затверджений урядом контент і переважно надають ефірний час представникам партії влади, що обмежує можливості опозиційних партій для публічної присутності. Відкладення парламентських виборів у 2023 році та президентських у 2024 році через дію воєнного стану також звузило можливості опозиції змагатися за владу. Втім, політичні опозиційні партії користуються й іншими каналами впливу, зокрема соціальними мережами, щоб донести свою позицію до виборців» [*Freedom House*, 2025].

Таким чином, українська модель функціонування опозиції в умовах воєнного стану поєднує елементи політичної консолідації з обмеженим, але збереженим механізмом парламентського контролю. Незважаючи на наявні обмеження, опозиція продовжує виконувати окремі функції контролю, що наближає український досвід до моделі збереження демократичного контролю в умовах війни. Утім, перспективи відновлення повноцінної політичної конкуренції після завершення воєнного стану значною мірою залежатимуть від готовності влади гарантувати інституційну відкритість, рівність доступу до політичного процесу та свободу висловлення альтернативних позицій у післявоєнний період.

Висновки. Комплексний аналіз моделей функціонування політичної опозиції в умовах воєнного стану на основі світового та українського досвіду дозволяє сформулювати низку узагальнень та аналітичних висновків.

Політична опозиція в умовах війни не втрачає свого значення як ключовий інститут демократії, однак її роль зазнає суттєвих трансформацій, зумовлених необхідністю досягнення національної єдності, підтримання безпеки та забезпечення ефективного управління. Залежно від політичного режиму, рівня інституційної зрілості та культури взаємодії, склалися три основні моделі функціонування опозиції під час війни: 1) включення до уряду національної єдності; 2) її повне або часткове усунення в авторитарних умовах; 3) збереження демократичного контролю за дотриманням балансу між безпекою та демократією.

Зарубіжний досвід демонструє варіативність моделей, де ефективне включення опозиції до процесу ухвалення рішень (Британія, Ізраїль, Фінляндія) сприяло посиленню легітимності влади, консолідації суспільства та зниженню політичної напруги. Навпаки, авторитарні режими (Росія, Туреччина, Єгипет) використовували воєнний стан як інструмент репресій і централізації, що призводило до згортання політичних свобод і довгострокової дестабілізації.

Українська модель функціонування опозиції під час воєнного стану є гібридною, поєднуючи елементи політичної консолідації з частково збереженим механізмом парламентського контролю. Незважаючи на заборону окремих політичних сил, опозиційні фракції продовжують брати участь у парламентських процедурах, здійснювати наглядові функції та впливати на порядок денний, що свідчить про прагнення зберегти демократичні основи навіть в умовах повномасштабної війни.

Водночас наявні обмеження у сфері свободи зібрань, доступу до медіа та політичної конкуренції створюють ризики для довготривалої стійкості демократії. Зменшення політичного плюралізму, маргіналізація альтернативних позицій та обмеження інституційного впливу опозиції можуть ускладнити процеси демократизації у післявоєнний період.

Ключовим завданням у перспективі післявоєнного відновлення має стати формування ефективної моделі співіснування національної безпеки і демократичних процедур, яка передбачатиме:

- чітке правове визначення ролі опозиції в умовах надзвичайного стану;
- збереження парламентського контролю як засобу інституційного стримування;
- підтримку незалежних медіа та громадянського суспільства;
- поступове відновлення повноцінної політичної конкуренції після завершення активної фази війни.

Таким чином, збереження та розвиток інституту політичної опозиції навіть в умовах воєнного стану є не лише можливим, а й необхідним чинником забезпечення демократичної стійкості, ефективної легітимації влади та формування підґрунтя для післявоєнної трансформації української політичної системи відповідно до європейських стандартів.

Перспективним напрямом подальших досліджень є глибше вивчення динаміки взаємодії між владою та опозицією в умовах затяжного конфлікту, зокрема механізмів

адаптації опозиційних практик до викликів воєнного часу. Важливим також є аналіз трансформації опозиційного дискурсу, інструментів парламентського контролю та ролі нових комунікаційних платформ у збереженні політичного плюралізму в Україні.

Використані джерела:

1. Бабкіна, О., Дячок, С. (2024). ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ ДО І ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ. Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін, 22(35), 6–13. https://doi.org/10.31392/UDU
2. В Ізраїлі сформували уряд національної єдності. (2023, 5 вересня). Суспільне. https://suspilne.media/592051-v-izraili-sformuvali-urad-nacionalnoi-ednosti/
3. Зеленько, Г. (2023). Трансформація політичного режиму в Україні під час повномасштабної російської збройної агресії. У О. О. Рафальський & О. М. Майборода (Ред.), Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни (с. 10-40). Інститут політичних і етнополітичних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy-politychnoho-polia-Ukrainy_kol.-monohrafiia.pdf
4. Комітет виборців України. (2023). Парламент в умовах війни: аналітична записка. http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:parlament-v-umovakh-viiny-analitychna-zapyska
5. Максіменцева, Н. (2025). Представницькі органи влади в умовах воєнного стану [Навчальний посібник]. ЛІРА. https://www.researchgate.net/publication/391867383_PREDSTAVNICKI_ORGANI_VLADI_V_UMOVAH_VOENNOGO_STANU_Navcalnij_posibnik
6. Огляд демократичних інститутів України під час війни. Проміжний звіт – 2024. https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Oglyad-demokratychnyh-instytutiv-Ukrayiny-pid-chas-vijny.pdf
7. Рада національної безпеки і оборони України. (2022, 18 березня). Указ Президента України "Про рішення РНБО про призупинення діяльності окремих політичних партій". https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5296.html
8. Теремко, В. (2023). Проблеми діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні. Politicus. 2023. № 1. С. 41-44. http://politicus.od.ua/1_2023/7.pdf
9. Шумак, І., Батан, Ю., Кравченко, С., Гедульянов, В., Бисага, Ю. (2024). Представницька демократія в умовах воєнного стану. Revista Amazonía Investiga, 13 (77), 159-169. https://doi.org/10.34069/ai/2024.77.05.12
10. Amnesty International. (2021). Country report: Egypt. https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/egypt/report-egypt/
11. Amnesty International. (2023). Country report: Russia. https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/russia/report-russia/
12. Askerov, A. The Chechen wars, media, and democracy in Russia. (2015). https://www.researchgate.net/publication/279170297_THE_CHECHEN_WARS_MEDIA_AND_DEMOCRACY_IN_RUSSIA
13. Diamond, L. (1999). Developing Democracy: Toward Consolidation. The Johns Hopkins University Press. https://books.google.com.ua/books?id=sInqr5ILPE8C&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
14. European Court of Human Rights. (2020). [Справи проти держави: епохальний кейс]. HUDOC. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207173
15. Freedom House. (2019). Freedom in the World 2019: Turkey. https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/turkey
16. Freedom House. (2024). Ukraine: Freedom in the World 2024 Country Report. https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2024
17. Human Rights Watch. (2023). World report 2023: Russia. https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/russia
18. International Foundation for Electoral Systems. (2022). Analysis of legislation on banning political parties. IFES Ukraine. https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/ifes-comment-analysis-of-legislation-on-banning-parties-2022-05-18-d4-ukr.pdf
19. Levitsky, S., Ziblatt, D. (2018). How democracies die. Crown Publishing Group. https://newuniversityinexileconsortium.org/wp-content/uploads/2022/08/Levitskyl-Ziblatt-How-Democracies-Die-2018-1.pdf
20. Lijphart, A. (1999). Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries. Yale University Press.
21. Linz, J. J., Stepan, A. (1996). Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe. Johns Hopkins University Press. https://books.google.com.ua/books/about/Problems_of_Democratic_Transition_and_Co.html?id=TqRn1lAypsgC&redir_esc=y

22. Nicholas, H. G. (2025). Leadership during World War II. https://www.britannica.com/biography/Winston-Churchill/Leadership-during-World-War-II

23. Reporters Without Borders. (2023). Country profile: Russia. https://rsf.org/en/country/russia

24. Singleton, F. (1998). A Short History of Finland. Cambridge University Press, 209 p. https://www.scribd.com/document/538686967/A-Short-History-of-Finland

25. Washington Institute for Near East Policy. (2001). Israel's first national unity government (1967–1969). https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israels-national-unity-governments-retrospective?utm_source=chatgpt.com

References:

1. Babkina, O., & Dyachok, S. (2024). The political regime in Ukraine before and during martial law: New challenges. Scientific Journal of Dragomanov Ukrainian State University. Series 22: Political Science and Teaching Methods of Socio-Political Disciplines, 22(35), 6–13. https://doi.org/10.31392/UDU

2. A national unity government was formed in Israel. (2023, September 5). Suspilne. https://suspilne.media/592051-v-izraili-sformuvali-urad-nacionalnoi-ednosti/

3. Zelenko, H. (2023). Transformation of the political regime in Ukraine during the full-scale Russian armed aggression. In O. O. Rafalsky & O. M. Maiboroda (Eds.), Adaptive changes in Ukraine's political field during the war (pp. 10–40). I. F. Kuras Institute of Political and Ethnopolitical Studies of NAS of Ukraine. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy-politychnoho-polia-Ukrainy_kol.-monohrafiia.pdf

4. Committee of Voters of Ukraine. (2023). Parliament under conditions of war: Analytical note. http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:parlament-v-umovakh-viiny-analitychna-zapyska

5. Maksymentseva, N. (2025). Representative bodies of power under martial law [Textbook]. LIRA. https://www.researchgate.net/publication/391867383_PREDSTAVNICKI_ORGANI_VLADI_V_UMOVAH_VOENNOGO_STANU_Navcalnij_posibnik

6. Overview of democratic institutions of Ukraine during the war. Interim report – 2024. https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Oglyad-demokratychnyh-instytutiv-Ukrayiny-pid-chas-vijny.pdf

7. National Security and Defense Council of Ukraine. (2022, March 18). Presidential Decree "On the NSDC Decision to Suspend the Activity of Certain Political Parties". https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5296.html

8. Teremko, V. (2023). Problems of political parties' activity under martial law in Ukraine. Politicus, (1), 41–44. http://politicus.od.ua/1_2023/7.pdf

9. Shumak, I., Batan, Y., Kravchenko, S., Gedulyanov, V., & Bisaha, Y. (2024). Representative democracy under martial law. Revista Amazonía Investiga, 13(77), 159–169. https://doi.org/10.34069/ai/2024.77.05.12

10. Amnesty International. (2021). Country report: Egypt. https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/egypt/report-egypt/

11. Amnesty International. (2023). Country report: Russia. https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/russia/report-russia/

12. Askerov, A. (2015). The Chechen wars, media, and democracy in Russia. https://www.researchgate.net/publication/279170297_THE_CHECHEN_WARS_MEDIA_AND_DEMOCRACY_IN_RUSSIA

13. Diamond, L. (1999). Developing democracy: Toward consolidation. The Johns Hopkins University Press. https://books.google.com.ua/books?id=sInqr5ILPE8C

14. European Court of Human Rights. (2020). [Cases against the state: Landmark case]. HUDOC. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207173

15. Freedom House. (2019). Freedom in the World 2019: Turkey. https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/turkey

16. Freedom House. (2024). Ukraine: Freedom in the World 2024 Country Report. https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2024

17. Human Rights Watch. (2023). World Report 2023: Russia. https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/russia

18. International Foundation for Electoral Systems. (2022). Analysis of legislation on banning political parties. IFES Ukraine. https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/ifes-comment-analysis-of-legislation-on-banning-parties-2022-05-18-d4-ukr.pdf

19. Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). How democracies die. Crown Publishing Group. https://newuniversityinexileconsortium.org/wp-content/uploads/2022/08/Levitskyl-Ziblatt-How-Democracies-Die-2018-1.pdf

20. Lijphart, A. (1999). Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries. Yale University Press.

21. Linz, J. J., & Stepan, A. (1996). Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe. Johns Hopkins University Press. https://books.google.com.ua/books/about/Problems_of_Democratic_Transition_and_Co.html?id=TqRn1lAypsgC

22. Nicholas, H. G. (2025). Leadership during World War II. https://www.britannica.com/biography/Winston-Churchill/Leadership-during-World-War-II

23. Reporters Without Borders. (2023). Country profile: Russia. https://rsf.org/en/country/russia

24. Singleton, F. (1998). A short history of Finland. Cambridge University Press. https://www.scribd.com/document/538686967/A-Short-History-of-Finland

25. Washington Institute for Near East Policy. (2001). Israel's first national unity government (1967–1969). https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israels-national-unity-governments-retrospective?utm_source=chatgpt.com

Tetiana Tkachenko,
PhD in Political Science, Associate Professor,
Department of Philosophy, Sociology and Political Science,
State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Models of Political Opposition Functioning During Martial Law: Foreign and Ukrainian Experience

This article is devoted to the analysis of models of political opposition functioning under martial law based on foreign and Ukrainian experience. The relevance of the topic is conditioned by the necessity to preserve democratic institutions during crisis periods, particularly amid armed conflict, when issues of national security often prevail over democratic procedures. In such conditions, a conflict arises between the need for unity and ensuring political pluralism. The study aims to identify the main models of interaction between the opposition and the authorities during martial law, to determine their characteristics and potential for maintaining democratic control during and after the war. The methodological basis of the article is a comparative analysis of historical and contemporary examples of opposition functioning in countries such as the United Kingdom, Israel, Finland, the Russian Federation, Turkey, Egypt, as well as an assessment of the transformations in the Ukrainian political system following the full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022. The article distinguishes three main models of opposition functioning during war: national unity governments involving opposition forces in the executive branch; authoritarian models with restriction or suppression of opposition; and models preserving democratic control by maintaining parliamentary mechanisms and institutional opposition participation.

Special attention is given to the Ukrainian case, which demonstrates a hybrid model combining elements of political consolidation with limited preservation of parliamentary control. The role of parliamentary factions, the ban on pro-Russian parties, media environment restrictions, and efforts to support the institutional presence of the opposition under wartime conditions are analyzed. It is established that despite security challenges, the foundations of political pluralism persist in Ukraine, which may serve as a basis for sustainable post-war recovery. The conclusions emphasize that preserving the institution of political opposition is a vital condition for maintaining government legitimacy, ensuring transparency in decision-making, and preventing power usurpation. The key directions for forming an effective model of coexistence between national security and democratic procedures in the perspective of post-war recovery are outlined.

Keywords: *opposition during war, political opposition in Ukraine, martial law, national security, national unity government, democratic regime, parliamentary democracy.*

https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.04
УДК 323.2(477)"2022/..." : 316.42 : 004.738.5

Євген Вергелюк,
аспірант кафедри політичних наук
Навчально-наукового інституту права та політології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-9266-200X; email: ye.o.verheliuk@udu.edu.ua

ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМ І МЕХАНІЗМІВ

У статті досліджується глибинна трансформація громадської участі в Україні, спричинена повномасштабним вторгненням РФ у 2022 році. Проаналізовано, як війна змінила традиційні та новітні форми залучення громадян, впливаючи на динаміку взаємодії між громадянським суспільством і державою. Основну увагу приділено трьом ключовим формам громадської активності, які набули особливої ваги в умовах війни: волонтерству, цифровій мобілізації та ініціативам самоорганізації. Волонтерський рух розглянуто як масове соціальне явище, що виникло стихійно, проте з часом набуло організованих форм. Він відіграє провідну